

MELİK MUHAMMED (1134-1142)

MALİK MUHAMMAD (1134-1142)

Muharrem KESİK*

Öz

Dânişmendliler Beyliği, Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ve yurt edinilmesinde önemli rolü olan beyliklerden biridir. Beyliğin kurucusu olan Dânişmend Gazi'nin torunu Melik Muhammed Dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti, Bizans İmparatorluğu, Ermeniler ve Haçlılar ile yaşanan ilişkiler bakımından önemlidir.

Melik Muhammed, babası Emîr Gazi ve dedesi Dânişmend Gümüştengin Ahmed Gazi kadar olmasa bile yine de çok başarılı bir hükümdar olmuştur. Çünkü babasının ölümü ile ortaya çıkan karışıklıklara son vermiş, Bizans İmparatorluğu'nun zapt ettiği Batı Karadeniz topraklarını geri almış, İmparator İoannes Komnenos'un Niksar önünden eli boş olarak dönmesini sağlamış, Ermeni ve Haçlılara karşı başarı ile mücadele etmiştir. Eniştesi olan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile kurduğu ittifak sayesinde Anadolu savunmasını güçlendirmiştir. Süryanî Mikhail'in kayıtlarından anlaşıldığına göre Melik Muhammed, İslâm Hukuku'nu uygulayan, içki içmeyen, Müslüman halka saygı gösteren, adaletle hükmeden, tedbirli ve ileri görüşlü bir hükümdar idi. Bu yüzden Melik Muhammed dindarlığı ve hayırseverliği ile ün salmıştı. Kayseri şehrini imar ettikten sonra devamlı bu şehirde yaşamış ve burayı başkent edinmiştir.

•

Anahtar Kelimeler

Melik Muhammed, Dânişmendliler, Anadolu, Bizans İmparatorluğu, Niksar, Kayseri, Türkiye Selçuklu Devleti

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul /Türkiye
muharremkesik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3143-8622>

•
Abstract

The Danishmendids is one of the Turcoman emirates that played an important role in the conquest of Anatolia and the acquisition of Anatolia as a homeland by the Turks. The period of Malik Muhammad who was a grandson of the founder of the Danishmend Emirates, is important in terms of relations with Turkey Saljuk State, Byzantine Empire, Armenians and the Crusaders.

Although Malik Muhammad was not as successful his father Amîr Ghazi and his grandfather Danishmend Gümüshtigin Ahmad Ghazi as, he was a very successful ruler. Because he put an end the turmoils after his father's death, he took back the Western Black Sea lands invaded by the Byzantine Empire and he made Emperor Ioannes Komnneos to return empty-handed from Neocaesarea, and he also successfully challenged against Armenians and the Crusaders. He strengthened the defense of Anatolia thanks to the alliance with his brother-in-law Sultan Mas'ud I of the Turkey Saljuk State. According to records of Assyrian Michael, it was understood that Malik Muhammad was a ruler who imposed Islamic Law, abstained from alcoholic drink, respected the Muslim people, ruled with justice, and was precautionary and farsighted. For this reason, Malik Muhammad was famous for his piety and charity. After reconstructing the city of Caesarea, he lived in this city and he got the capital here.

•
Keywords

Malik Muhammad, Danishmendids, Anatolia, Byzantine Empire, Neocaesarea, Caesarea, Turkey Saljuk State

Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden birisi olan Dânişmendliler, buranın Türk yurdu haline getirilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. İktidarları döneminde Anadolu'nun en kudretli devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti'ni de zaman zaman egemenliği altına almayı başaran Dânişmendliler, Türklerin Malazgirt Zaferi sonrasında Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri fetih siyasetinin önemli bir parçası olarak Kutalmışoğulları ile birlikte Bizans-Selçuklu mücadelesinde her zaman ön plâna çıkmışlardır. Beyliğin kurucusu ve ilk hükümdarı Dânişmend Gümüştekin Ahmed Gazi'nin (1085-1104) hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.¹ Dânişmend Gümüştekin Ahmed Gazi, Türklerin Bizans ve özellikle Haçlılarla yaptıkları savaşlarda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) müttefiki olarak önemli bir rol oynadı. Onun 1104'de ölümünün ardından oğlu Emîr Gazi (1105-1134) dönemi Dânişmendlilerin beylik yapısından devlete dönüştüğü bir dönemdi. Dânişmendliler, Emîr Gazi'nin iktidarında Anadolu'da neredeyse tek başına söz sahibi olduğu bir devri yaşadı.

Yurdumuzda Dânişmendliler tarihi üzerinde çalışma yapan araştırmacı yok denecek kadar azdır. Bu nedenle Dânişmendliler tarihi üzerinde yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Buna karşın Dânişmendliler, Anadolu'nun fethinde ve savunulmasında büyük emek sarf etmiş ilk beyliklerden birisidir. Bu beylik, Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Beyliğin kaderine derinden tesir eden üç önemli hükümdarı bulunmaktadır. Bunlar beyliğin kurucusu Dânişmend Gazi, beyliğin en güçlü idarecisi Emîr Gazi ve Emîr Gazi döneminin kazanımlarını korumaya çalışan aynı zamanda beyliği parçalanmaktan kurtaran Melik Muhammed'dir. Daha önce Dânişmend Gazi ve Emîr Gazi dönemlerine ilişkin müstakil makaleler hazırlamış ve bunları yayımlatmıştık. Bu makalemizde de Dânişmendli Beyliği'nin üçüncü önemli hükümdarı Melik Muhammed dönemini tüm ayrıntılarıyla ele almaya çalıştık.

Emîr Gazi'nin 1134'te vefatının ardından onun siyasetini devam ettiren oğlu Melik Muhammed başa geçti. Melik Muhammed'in ne zaman doğduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Babası Emîr Gazi'nin sağlığında, Melik Muhammed'i Dânişmendli tahtına hazırladığı anlaşılmaktadır. Babası tarafından veliaht ilan edildiği bilgisi kaynaklarda açıkça yer almasa bile Emîr Gazi'nin yanında askerî seferlere katılmış olması, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1118-1157) ve Abbâsî Halifesi Müsterşid (1118-1135) tarafından Emîr Gazi'ye verilen "Melik" unvanı ve

¹Bu konu hakkında bk. Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178), Orta Anadolu'nun Fatihleri*, İstanbul 2017, s. 48-80.

gönderilen diğer hediyeler için yapılan törende babasının yerine merasime katılmış olması bize onun veliaht ilan edilmiş olduğunu gösterir. Onun hakkında ilk bilgilerin babası Emîr Gazi'nin, Selçukluların elindeki Malatya'yı kuşatması olayı ile ilgili olarak karşımıza çıktığını görüyoruz.

Beyliğin kurucusu olan Dânişmend Gazi, 1102 yılında Malatya'yı fethetmişti. Bu şehri ele geçirmeyi en az onun kadar çok isteyen Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan da Dânişmend Gazi'nin 1104 yılındaki ölümünden istifadeyle 1105 yılında Malatya'yı ele geçirdi. Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 tarihindeki ölümünden sonra karısı Ayşe Hatun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir süre de Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah (Şahinşah)'ın idaresi altına girmişti. Bundan sonrasında ise şehre Ayşe Hatun ile evlenen Artuklu Belek Gazi hâkim oldu. Onun hâkimiyeti devrinde de Malatya üzerindeki emellerini sürdüren Dânişmendliler, Belek Gazi'den çekindikleri için bu emîrin ölümüne kadar şehir üzerinde herhangi bir girişimde bulunmadılar. Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan Belek Gazi, 6 Mayıs 1124'de şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler, bazı emîrlere tarafından paylaşıldı. Bunlardan Artuklu Hüsameddin Timurtaş² Haleb'i; onun kardeşi Süleyman³ Hısn-ı Ziyâd'ı⁴ (Harput); Malatya Sultanı Tuğrul Arslan Masara (Minşar)⁵ ve Gerger'i⁶ (Gargar) aldı. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri alması üzerine Hısn-ı Ziyad ve Malatya emîrleri arasında bir mücadele oldu.

Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, dâmadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155) ile bir ittifak yaptı. Malatya ve Hısn-ı Ziyâd emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 13 Haziran 1124 (27 Rebi'ulahır 518) Cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zapt ettikten⁷ sonra şehri bir

² Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu. Hakkında geniş bilgi için bk. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 154-160; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 246-247; Ali Sevim, "Timurtaş", *İA*, XII / 1, 370-372.

³ Artuklu İlgazi'nin oğlu (Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 153).

⁴ Ortaçağ'da Harput, günümüzde ise Elazığ ili (Besim Darkot, "Harput", *İA*, V / 1, 296-299).

⁵ Malatya'nın güneyinde müstahkem bir mevki (Süryani Mikhael, *Khronik*, nşr. ve trc. J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, III, xvı, 1, trc. Hrant D. Andreasyan, *Süryanî Partik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1954, (Türk Tarih Kurumunda Yayımlanmamış Tercüme), s. 220; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s.157).

⁶ Fırat kenarında, Siverek'in kuzey-batısında bulunan ve o dönemde Ermenilerin yaşadığı bir kale (Bk. E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret İşıltan, İstanbul 1970, s. 134). Gerger'in bu dönemdeki tarihi için bk. Ersan, *Anadoluda Ermeniler*, s. 80-85.

⁷ Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, II, s. 359.

ay süreyle kuşattı.⁸ Bu kısa süreli kuşatmadan bir netice alamayan Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i büyük bir ordu ile şehrin yakınında bulunan Saman Köyü'nde⁹ bıraktı ve ona her gün şehrin kapılarına kadar hücum ederek hiç kimsenin Malatya'ya girip çıkmasına izin vermemesini emretti. Sonra kendisi geri döndü. Bu kuşatma sırasında Malatya'da bulunmadığı anlaşılan Melik Arab,¹⁰ Dânişmendli topraklarına saldırmakta idi. Bu nedenle Emîr Gazi, oğlu Muhammed'i kuşatmaya devam etmekle görevlendirerek ülkesine geri döndü.

Kuşatma altında bulunan şehir halkı acılar içinde kıvrılırken, Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, Haçlılardan yardımcı kuvvetler almak üzere bir gece şehrin dışına çıktı. Ancak Haçlılar bu sırada Haleb'in muhasarası ile meşgul olduklarından söz verdikleri halde Tuğrul Arslan'a yardıma gelmediler. Şayet bunun aksi olsaydı, yani 30.000 kişilik ücretli Haçlı kuvveti Malatya'nın yardımına gelseydi, şehirdeki Türkler ve civardaki hükümdarlar açısından durum hiç de iyi olmayacaktı. Bu durumda plânladığı yardımı alamayan Tuğrul Arslan şehre eli boş dönünce annesi Ayşe Hatun, bütün asilzâdeleri ve servet sahibi olanları toplayıp hapsedirdi. Bu kimseler, altınları ellerinden alınmak için merhametsizce işkencelere tâbi tutuldular. Ayşe Hatun'un gayesi bu serveti toplayıp şehirden kaçmaktı.

Sonunda tüm ümitlerini kaybeden Ayşe Hâtun ile oğlu Tuğrul Arslan, 10 Aralık 1124 (1 Zilka'de 518) Çarşamba günü¹¹ sabahı şehirden çıkarak Malatya'yı Dânişmendlilere teslim ettiler ve civarda bulunan Mişâr Kalesi'ne çekildiler.¹² Böylece altı aylık¹³ bir muhasaradan sonra şehre giren Emîr Gazi, bitkin bir vaziyette bulunan halka moral verdi. Onları teselli edip, şehirde kalan ve oraya gelmek isteyen insanların serbest olduklarını ilân etti. Çiftçilere tohumluk buğday dağıttı. Şehre koyun ve öküz sürüleri getirtti. Malatya yeniden refaha kavuşmaya başladı.¹⁴

⁸ Süryani Mikhail, III, xvı, 1, s. 219; Ebu'l-Ferec, aynı yer.

⁹ Süryani Mikhail, aynı yer. Ebu'l-Ferec(aynı yer), " Büyük Saman Köyü", olarak kaydeder.

¹⁰ Sultan I. Kılıç Arslan'ın oğullarından biri. Hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Melik Arab", *İÜEF. Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, S. 38, s.17-26.

¹¹ Urfalı Mateos (s. 282) ve *Anonim Süryani* Müellifi (s.90), 1124 yılını verir ancak olayın günü ve ayını kaydetmez; Süryani Mikhail (III, xvı,1,s.220) ve Ebu'l-Ferec (II, 359) ise 10 Aralık 1125 tarihini zikreder.

¹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, trc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987, s. 282.

¹³ Aynı eser, aynı yer.

¹⁴ Süryani Mikhail, III, xvı,1, s.220, trc. Hrant s. 82-83; Ebu'l-Ferec, II, s. 359.

Melik Muhammed'in Malatya'nın kuşatılması olayında¹⁵, babası Emîr Gazi'den sonra gelen en yetkili kişi olduğu anlaşılıyor. Emîr Gazi'nin ona böylesine önemli bir görev vermesinden, bu tarihlerde ya da Malatya kuşatmasından önceki bir tarihte onu veliht ilân etmiş olabileceği düşünülebilir.

Bu olaydan sonra kaynaklar Melik Muhammed'den babası Emîr Gazi'nin Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un kardeşi olan Arab ile giriştiği mücadele vesilesiyle bahsederler.

Sultan Mesud'un, Türkiye Selçukluları ile Dânişmendliler arasında çekişme mevzuu olan Malatya şehrinin Emîr Gazi tarafından alınması sırasında ona yardım edip bir ittifak oluşturması ve babası I. Kılıç Arslan'ın siyasetine ters düşmesini ihanet olarak değerlendiren kardeşi Ankara ve Kumana¹⁶ Meliki Arab, 30.000 kişilik¹⁷ bir ordu toplayarak, bu sırada Dânişmendli Emîr Gazi'nin de Artuklular ile mücadele etmesinden faydalanıp kardeşi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un üzerine yürüdü. O, muhtemelen Mesud'un Dânişmendlilerle ittifak kurmasını ve Malatya'yı onlara teslim etmesini bahane ederek Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirme gayreti içine girmişti.¹⁸ Kaynaklardaki bilgilerin yetersiz oluşu nedeniyle nerede yapıldığını bilemediğimiz iki kardeş arasındaki bu ilk savaşı kazanan Melik Arab oldu. Mesud ise, yardım almak ümidiyle İstanbul'a Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un (1118-1143) yanına gitti.¹⁹

Mesud, İstanbul'da imparator tarafından son derece iyi karşılandı. Ioannes ona bir askerî birlik ile yüklü miktarda altın verdi. İmparator Ioannes'den istediği yardımı alan sultan önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yanına gitti. Sonra iki hükümdar kuvvetlerini birleştirerek bu arada Mesud'un yokluğundan faydalanarak Konya'yı kuşatmış olan²⁰ Melik Arab'ın üzerine yürüdüler. İki taraf arasında yapılan savaşı, bu defa Melik Arab kaybetti ve Kilikya Ermeni Hâkimi I. Toros (Thoros)'un (1100 -1129) yanına kaçtı (1126).²¹

¹⁵ Kesik, *Dânişmendliler*, s. 90.

¹⁶ Kumana veya Komana. Geçmişte Anadolu'da bu isimle anılan iki yer mevcuttur. Biri Tokat'ın 9 Km. kuzeydoğusunda, Almus yolu kavşağındaki Gömenek (Gümenek) köyünün yerinde, diğeri de Kapadokya (Kappadokia)'nın güneyinde, Kataonia bölgesindeki Komana'dır ki, kalıntıları Adana ili Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şar köyü ile iç içedir. Bizim bahsettiğimiz Kumana, Gömenek köyünün yerindedir. Bk. Bilge Umar, *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 458. Krş. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 135 n. 79.

¹⁷ Süryani Mikhail, III, xvı, 2, s. 223. Krş. Kesik, "Melik Arab", s. 23.

¹⁸ Cahen, s. 106.

¹⁹ Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, s. 360.

²⁰ Süryani Mikhail, aynı yer.

²¹ Süryani Mikhail, aynı yer; Ebu'l-Ferec, Aynı yer. Krş. Turan, s. 168-169; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları ", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 712-713; Kesik, "Melik Arab", s. 23.

Kilikya'ya kaçan Melik Arab, Toros'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Anadolu'ya dönerek 1127 yılı yazında Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürerek esir etti. Melik Muhammed'in oğlu Masara hâkimi Yunus,²² bu olay üzerine babasını kurtarmak gayesiyle Melik Arab'a karşı yürüdüysen de o da yenilgiye uğrayarak esir düştü. Bundan sonra vakit kaybetmeden Emîr Gazi'nin üzerine yürüyen Arab, onu da mağlubiyete uğrattı. Fakat Emîr Gazi savaşı kaybetmiş olmasına rağmen bir hileye başvurup yüksek bir mevkiye çıkıp çadırını kurdurdu ve güya Melik Arab mağlup olmuş gibi davullar çaldırdı. Davul seslerini işiten ve Emîr Gazi'nin çadırını gören Dânişmendli kuvvetleri yeniden toplandılar ve bu defa Melik Arab'ın ordusunu mağlup ettiler. Ayrıca bu sırada bastıran yoğun sis de Melik Arab'ın askerlerinin dağılmasında etkili oldu. Emîr Gazi onları takip ederek çadırlarını ve atlarını ele geçirdi.²³ Sonra da onun hâkimiyeti altında bulunan Ankara ve Kumana üzerine yürüyerek burada yaptığı şiddetli muharebelerden sonra bu iki şehri zapt etti. Melik Arab tarafından hapiste tutulan oğlu Muhammed'i de kurtardı. Melik Arab bu yenilgiye rağmen Dânişmendlilere karşı mücadeleden vazgeçmedi ve onlara ait bulunan birçok yeri işgal ettiği gibi Emîr Gazi'nin oğlu Yağan'ın idaresinde bulunan bir kaleyi de ele geçirdi.²⁴ Bu durum Emîr Gazi'yi son derece öfkelenirdi. Hemen ordusuyla Arab'ın üzerine yürüdü ve onu yenilgiye uğrattı. Melik Arab savaş meydanından kaçmayı başardı. Emîr Gazi de ona ait köy ve şehirleri tahrip etti. Melik Arab yeniden Emîr Gazi'nin karşısına çıkmış, bu defa da yenilmiş ve Bizans'a İmparator Ioannes'in yanına sığınmak zorunda kalmıştı.²⁵

Emîr Gazi'nin Bizans, Ermeni ve Haçlılara karşı elde ettiği başarılar sebebiyle Abbâsî Halifesi Müsterşid ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer, ona "Melik"

²² Süryani Mikhail(III, xvi, 2, s. 223, Hrant, trc. s. 87), bu ismi "Yaunas" olarak kaydeder.

²³ Süryani Mikhail, III,xvi,2,s.223 vd., Hrant trc. s. 87-88. Ebu'l-Ferec'e göre (II,s. 360), bu olay 1126 yılında olmuştur.

²⁴ Süryani Mikhail, III,xvi,2, s.224, Hrant trc., s. 88.

²⁵ 1127 yılında Melik Arab ve Emîr Gazi arasında yapılan mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde veren Süryani Mikhail ne yazık ki, bu tarihten sonra ona ait hiçbir bilgi kaydetmemektedir. Buna göre Melik Arab, 1127 yılında tarih sahnesinden çekilmiş olmalıdır (Süryani Mikhail, Aynı yer; Ebu'l-Ferec, II, s. 361. Krş. *Anonim Selçuknâme*, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluç, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952, s. 38, trc. 24. Süryani Mikhail, eserinin bir başka yerinde (III,xv,10,s.194, Hrant trc., s. 54), onun Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü de kaydeder. Krş. Kesik, "Melik Arab", s. 25). Süryani Mikhail, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Habur suyu kenarında Emîr Çavlı ile giriştiği savaş sonucunda öldüğünü anlattıktan sonra sultanın oğullarının isimlerini sıralar ve Melik Arab'ın Dânişmendli Meliki Emîr Gazi tarafından öldürüldüğünü kaydederse de, daha sonra onun Sultan I. Mesud ve Emîr Gazi ile mücadelesini anlatması ve onun nasıl öldüğünden bahsetmemesi bu bilgiye şüphe ile yaklaşmamızı gerektiriyor. Yine de onun Emîr Gazi tarafından öldürülmüş olabileceği düşünülebilir (Vekayinâme, III, xv, 10, s. 194).

unvânının tevcih edildiğini gösteren bir menşûrla birlikte davullar, bir altın gerdanlık, bir altın âsâ ve dört siyah sancak göndererek bölgedeki hâkimiyetini tasdik ettiler.²⁶ Ancak elçilik heyeti geldiğinde Emîr Gazi ölüm döşeğinde idi ve birkaç gün sonra 1134 (528) tarihinde öldü.²⁷ Bu yüzden merâsim oğlu Melik Muhammed'e yapıldı. Elçiler ise merasimden sonra geri döndüler.

Emîr Gazi'nin Muhammed, Yağıbasan, Yağan ve Aynüddeve isimlerinde dört oğlu vardı. O ölünce yerine Muhammed geçti.²⁸ Ekim 1135 tarihinde Malatya'ya girdi ve burada hâkimiyetini sağladı. O, Malatyalıların, babası Emîr Gazi'nin koyduğu vergileri azaltması teklifini kabul etmeyerek şehrin kendisine olan bağlılığının bir teminatı olarak Malatya ileri gelenlerini rehin alarak Kasım 1135 tarihinde Sivas'a geri döndü. Onun kendi ülkesinde tam bir hâkimiyet elde etmesini istemeyen Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, Muhammed'i Bizans İmparatoru İoannes'in Kastamonu ve Çankırı üzerine hareketini haber vererek onu korkutmaya ve durdurmaya çalıştı.²⁹ Bu sırada Melik Muhammed'in kardeşlerinden Aynüddeve ile Yağan ona karşı isyan ettiler.³⁰ Melik Muhammed, Yağan'ı 1135'te öldürttü,³¹ fakat diğer kardeşi Aynüddeve, onun elinden kurtularak Malatya'ya kaçmayı başardı³² ve burada talan icra etti. Aynüddeve daha sonra Elbistan ve Ceyhan'a egemen oldu. Ancak Melik Muhammed 1137 yılında Elbistan ve Ceyhan Bölgesi'ne sefer düzenleyip burayı kardeşi Aynüddeve'nin elinden alarak onu bu topraklardan ve Malatya'dan uzaklaştırdı.³³ Aynüddeve, Melik Muhammed'in eline esir düşmemek için süratle kaçarak Hısn-ı Ziyâd'a geldi. Burada da fazla durmayarak güvendiği kimselerin evinde kalarak gizlenip Amid'e ulaştı ve sonunda Urfa Kontu

²⁶ Süryanî Mikhail, s.103. Krş. Kesik, *Dânişmendliler*, s.97-98.

²⁷ Azîmî, (*Azîmî Tarihi*, yay. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, Ankara 1988, s. 49, trc., s. 58) onun 528 (1133/1134) yılında öldüğünü kaydeder, ay ve gün belirtmez. Süryanî Mikhail, (III, xvı4,s.237) ve Ebu'l-Ferec (II, 367), 1135 yılını kaydederler. Krş. F. Chalandon, *Les Commene, Jean II Commene et Manuel I Commene*, Paris 1912, II, 88; Turan, s. 172; Cahen, s. 217; Merçil, s. 255; Abdülkerim Özeydın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 470; Irene Melikof, "Danishmendids", *El.²*, II, s. 110; Mükrimin H. Yinanç, "Dânişmendliler", *İA*, III, s. 470; Solmaz, a.g.e., s. 149.

²⁸ Süryanî Mikhail, II, aynı yer; *Anonim Süryanî*, s. 275; Ebu'l-Ferec, II, s. 367.

²⁹ Süryanî Mikhail, s. 104.

³⁰ Süryanî Mikhail, III, xvı, 4, s. 238; Ebu'l-Ferec, Aynı yer.

³¹ Süryanî Mikhail, s. 104; Ebu'l-Ferec, II, 367. Krş. Turan, s. 173; Özeydın, a.g.m., s. 471.

³² Süryanî Mikhail, Aynı yer; Ebu'l-Ferec (Aynı yer), Aynüddeve'nin Malatya'ya Muhammed tarafından götürüldüğünü kaydeder. Krş. Turan, s. 173; Özeydın, a.g.m., s. 471.

³³ Süryanî Mikhail, s. 112.

Joscelin'e sığındı.³⁴ Ebû'l-Ferec'in kaydından burada da fazla kalmayıp sürekli yer değiştirdiği anlaşılıyor.³⁵

Bu olaylar yaşanırken Melik Muhammed'in diğer bir kardeşi Melik Yağıbasan'ın ne yaptığı ve nerede yaşadığı hakkında bir malûmata sahip değiliz. Ancak Melik Muhammed'in onun üzerine yürüdüğüne dair bir bilginin bulunmamasına rağmen Melik Muhammed'in onu Sivas'ın idarecisi olarak tayin ettiği ve onun Melik Muhammed'in hâkimiyetini tanıdığı sonucuna varabiliriz.

Süryanî Mikhail'in kaydına göre,³⁶ Melik Muhammed uzun süredir harap bir durumda bulunan Kayseri Kalesi'ni tamir ettirerek korunaklı bir yer haline getirdi ve burayı kendisi için bir üs yaptı.³⁷ Emîr Gazî'nin ölümü ve onun oğulları arasında çıkan taht mücadeleleri sonucu Dânişmendlilerin düştükleri bu zor durumdan istifade etmek amacıyla Sultan Mesud da Emîr Gazî'nin dâmadı olarak Dânişmendli topraklarından pay almaya çalışıyordu. Bu durumdan faydalanmak isteyen bir başka kişi de Bizans İmparatoru Ioannes idi. O, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak akdetti³⁸ ve ondan aldığı kuvvetlerin yardımı ile Dânişmendlilerin hâkimiyeti altındaki Çankırı'ya taarruzda bulundu.³⁹ İsyân eden kardeşleri, Bizans İmparatoru Ioannes ve onu destekleyerek Dânişmendlileri zayıflatmaya çalışan eniştesi Mesud üçgeninde sıkışan Melik Muhammed, çareyi Sultan Mesud'u Bizans ile yaptığı ittifaktan ayırmakta buldu. Bu nedenle eniştesine yazdığı bir mektupta diğer bazı hususların yanı sıra özellikle Bizans imparatoru ile yapılan ittifak yüzünden Türk çıkarlarının zarar gördüğünü işaret ediyordu.⁴⁰ Aynı milletten oldukları için aslında birbirleriyle savaşmak değil ittifak yapmaları gerektiğine dikkati çekiyor ve onu Bizans'ın yanından ayrılarak kendi tarafına geçmekle en doğrusunu yapacağına inandırmaya çalışıyordu. Melik Muhammed sonunda eniştesi Mesud'u ikna etti. Melik Muhammed, bu sırada sultanın karısı olan kız kardeşi hâtundan yardım istemiş olabilir, ancak bu konu hakkında herhangi bir kaynak bilgisine sahip değiliz. Belki de Muhammed, sultanı razı etmeye çalışırken

³⁴ Süryanî Mikhail, s. 112; Ebu'l-Ferec, II, s. 374.

³⁵ Bk. Aynı yer.

³⁶ *Vekayiname*, s. 105 (Ermenice trc.).

³⁷ Ebu'l-Ferec, II, s. 367.

³⁸ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 14; Niketas Khoniates, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 13. Krş. Chalandon, II, s. 89; Deguignes, IV, s. 69; Merçil, s. 256.

³⁹ Turan (s. 173), Çankırı vâlisinin o sırada hayatta olmadığı için şehri karısının müdafaaya çalıştığını kaydeder. Ancak kaynak göstermez.

⁴⁰ Niketas, s. 13.

Bizanslı tarihçi Niketas'ın kaydettiği gibi aynı milletten oldukları konusu dışında akraba oldukları hususunu da gündeme getirmiştir.

Muhammed'in eniştesini ikna etmesi üzerine bir gece Sultan Mesud imparatorun yanında bulunan kuvvetlerini geri çekti ve Bizanslılar bu yüzden güç durumda kaldılar. Onlar kuşatmayı kaldırarak Rhyndakos (Kirmastı Çayı) kıyısına çekilmek zorunda kaldılar.⁴¹ İmparator kışı burada geçirdikten sonra Dânişmendli hâkimiyeti altındaki Kastamonu ve Çankırı şehirlerini kuşattı. Sonuçta Çankırı'yı zapt eden Ioannes, burada ele geçirdiği Türk esirleri de İstanbul'a gönderdi. Ancak imparatorun geri çekilmesinden sonra Türk kuvvetleri kısa sürede zapt edilen yerleri yeniden ele geçirdi.⁴² Ioannes'in 1137 (531)'deki Kilikya Seferi⁴³ sırasında Melik Muhammed ile Sultan Mesud da bu durumdan istifade ile Bizans topraklarında fetihlere devam ederek Karadeniz sahillerine ve Sakarya boylarına kadar ilerlediler.⁴⁴ Bu iki Türk hükümdarının aralarında kaynaklara ayrıntıları aksetmeyen bir antlaşma yaptıkları anlaşılıyor. Sultan I. Mesud'un, ismini bilemediğimiz kızlarından birini Dânişmendli hükümdarı Melik Muhammed'in oğlu Melik Zünnûn ile evlendirdiğini biliyoruz, ancak Niketas başta olmak üzere kaynaklarımız bu evliliğin hangi tarihte ve hangi koşullar altında yapıldığına dair bir bilgi vermez. Sultanın Bizans imparatoru ile ittifakını sona erdirip kayınbiraderi olan Melik Muhammed'in tarafına geçmesinden aynı Dânişmendli hükümdarının ölümüne kadar geçen tarihî olaylar dikkate alındığında iki hükümdar arasında başka herhangi bir gerilimin ve antlaşmazlığın yaşanmaması ve bu süreçte çoğu kere Selçuklu ve Dânişmendli kuvvetlerinin birbirine yardımcı olması bize tam da bu ikna çabasının olduğu zamanda her iki taraf arasında çok sıkı bir sözleşme yapıldığı izlenimini veriyor. Muhtemelen her iki hükümdar aralarında yaptıkları antlaşmayı Melik Muhammed'in oğlu Zünnûn'un sultanın kızıyla evlendirilmesi ile sıkı bir kayıt altına almış olmalıdırlar. Yukarıda da söylediğimiz gibi bu evliliğin tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Tarihî olayların seyrine baktığımızda en uygun zamanın 1135 yılı olabileceği kanısına varıyoruz. Sonuçta muhteviyatını pek bilemediğimiz ve Bizans imparatorundan gizli olarak

⁴¹ Kinnamos, s. 14-15; Niketas, s. 13.

⁴² Niketas, s. 13-14. Krş. Yinanç, a.g.m., s. 471.

⁴³ Ioannes'in, Kilikya Seferi hakkında geniş bilgi için bk. Niketas, s. 14-20. Bizans imparatorunun bu seferi hakkında bk. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, Ankara 1987, s. 116-129

⁴⁴ Niketas, s. 20-21. Krş. Deguignes, IV, s. 70.

Sultan Mesud ile Melik Muhammed arasında varılan antlaşma neticesinde Sultan Mesud, imparatorun yanında bulunan kuvvetlerini geri çekmiş olmalıdır.⁴⁵

Melik Muhammed'in Keysun (Göksun) Şehrini Kuşatması (1136-1137)

Dânişmendli Hükümdarı Melik Muhammed 1136/1137 yılında⁴⁶ büyük bir ordu ile Maraş Bölgesi'ne gelerek Keysun'u kuşattı. O, bağbozumu zamanında (22-23 Ekim) köyleri ve manastırları tahrip etti. Keysun (Göksun)'u altı gün süre ile kuşattı.⁴⁷ Ancak şehre karşı istihkâm yaptırmadı. Mancınık da kurdurmadı ve herhangi bir saldırıda bulunmadı. Altı gün boyunca Göksun Çayı'nın suyunu kestirdi, bahçeleri bozdurttu ve kalenin çevresinden ganimet toplattırdı. Surların içinde kalan şehir halkı ise onun bir türlü saldırıya geçmemesinden dolayı sinirli ve gergin bir bekleyiş içine girdi. Hatta canlarından ümidi kesen pek çok kişi şehrin savunması için buldukları dış surları terk edip kaçtılar. İdareciler ve din adamları kaçmaya ve canını kurtarmaya çalışan halkı güçlkle ikna edebildiler. Onlar okudukları ilâhilerle, kendilerine yardım edeceğini vaat ettikleri haçlarla ve duâlarla halkı dayanmaya ve şehri savunmak konusunda motive etmeye çalıştılar.⁴⁸ Nedendir bilinmez ama Melik Muhammed, askerlerine şehre hücum etmeleri konusunda emir vermedi. Zaten onun Keysun önüne geldiğinde istihkâm yaptırmaması ve mancınıklar kurdurmaması Keysun'u kesinlikle ele geçirmek amacıyla oraya gelmediğini göstermektedir. Herhalde onun amacı biraz yağma ve talan yaparak düşmanlarına zarar ve gözdağı vermek idi. Belki de Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos bölgeye yaklaşmakta olmasaydı, Melik Muhammed'in tutumu farklı olabilirdi. Daha uzun bir süre Keysun önünde bekleyip halkın bıkkınlıktan ve korkudan teslim olmasını sağlayabilirdi.

Melik Muhammed sonunda altı gündür kuşatmakta olduğu Keysun'u, İmparator Ioannes Komnenos'un kalabalık bir ordu ile yaklaşmakta olduğu haberinin gelmesi üzerine Cuma günü terk ederek geri döndü.⁴⁹

Urfalı Mateos,⁵⁰ İmparator Ioannes Komnenos'un Keysun'a gelişini, Melik Muhammed'e karşı şehrin yardımına geliyormuş gibi anlatmaktadır. Oysaki İmparator Ioannes, Keysun'a Melik Muhammed'i buradan uzaklaştırmak amacıyla gelmiyordu. Onun asıl amacı bu şehirdeki Ermenileri cezalandırmaktı. Buraya girişinden sonra yaptığı icraatlar açıkça bunu göstermektedir. Çünkü

⁴⁵ Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları-Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Rollerini", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul 2013, s. 187.

⁴⁶ Urfalı Mateos, s. 287.

⁴⁷ Urfalı Mateos, Aynı yer.

⁴⁸ Urfalı Mateos, Aynı yer.

⁴⁹ Urfalı Mateos, s. 289.

⁵⁰ Bk. Aynı yer.

Urfalı Mateos'un da kaydettiği gibi,⁵¹ Bizans imparatoru, Ermeni Prensi Leon'un hâkimiyetine son vermiş ve onun topraklarını zapt etmiştir. Leon'u esir ederek İstanbul'a göndermiştir.⁵²

İmparator Ioannes Komnenos, Keysun'u zapt ettikten sonra Bizaa'yı kuşatmış (Nisan 1138) bu sırada Keysun (Maraş) Senyörü Baudouin, kuvvetlerinin büyük bir kısmı ile birlikte imparatorun yardımına gidince şehrin savunmasız kalması nedeniyle halk Ra'ban, Besni (Behisni) ve Rumkale'ye kaçtı. Bu nedenle Keysun şehrinde hayat belirtisi iyice azalmıştı. Bu sırada Hısn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarı Kara Arslan, imparatorun önünden kaçıyormuş gibi hareket ederek beraberinde bulunan çok sayıda askeriyile Ra'ban'a geldi. Keysun şehrinde bulunanlar, onu Melik Muhammed ve adamları zannederek büyük bir korku içine düştü ve gece olunca şehri terk ettiler. Ertesi sabah Türk askerleri Keysun'dan kaçmakta olan bir kişiyi tutarak ondan şehrin savunmasız olduğunu öğrendiler. Bunun üzerine 30 Türk askeri buraya gelerek şehri ve kapılarını ateşe verdiler ve derhal oradan uzaklaştılar.⁵³

Urfalı Mateos⁵⁴ Dânişmendlilerin Garmir (Karmir)-Vank Manastırı'nı,⁵⁵ kiliseyi, rahiplerin hücrelerini yaktıklarını, tahta ve taştan yapılmış haçları kırdıklarını, demir ve bakır haçları ise ganimet olarak aldıklarını, mâbedde bulunan minberleri devirip paramparça ettiklerini, güzel işlemeli kapısını ve değerli saydıkları şeyleri ganimet olarak aldıklarını kaydeder.

Melik Muhammed'in Şublas Kalesi'ni Kuşatması (1137)

1137 yılında Dânişmendli Hükümdarı Melik Muhammed Şublas (Sublaion)⁵⁶ Kalesi'nin üzerine yürüdü ve burayı kuşattı. Kaleye çok sayıda saldırı düzenledi, yağmur gibi ok yağdırdı ancak ele geçiremedi.⁵⁷ Bu nedenle kuşatmaya son verip Gulla⁵⁸ denilen dağların tepelerine doğru çekildikten sonra kendi ülkesine geri döndü.

⁵¹ s. 290; Papaz Grigor, s. 293.

⁵² Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 125-128.

⁵³ Papaz Grigor, s. 294-295.

⁵⁴ *Vekâinâme*, s. 289.

⁵⁵ Keysun'un 2 km. güneyinde yer almaktadır (Honigmann, *Doğu Sınırı*, s. 129.).

⁵⁶ Ed. Dulaurier, bu kalenin, Niketas Khoniates'in "Soubleon" olarak kaydettiği kale olduğunu söyler. Bk. *Papaz Grigor'un Zeyli*, s. 293 n.4. Bu kalenin yeri ve ismi hakkında geniş bilgi için bk. Solmaz, s. 165, n. 728.

⁵⁷ Papaz Grigor, s. 293.

⁵⁸ Gulla için Ed. Dulaurier, "Antitoros silsilesinin bir kısmı olsa gerektir" der. Bk. *Papaz Grigor'un Zeyli*, s. 293 n. 5.

Melik Muhammed'in Kilikya ve Karadeniz Bölgesi'ne Yaptığı Akınlar

534 (1139) yılında Melik Muhammed Kilikya Bölgesi'nde akınlarda bulunarak Bizans hâkimiyetindeki iki dağ kalesi Bahgai (Vahka=Feke) ve Gabnoupert (Gabnupirath, Geben, Gaban, Gobon, Kapnisperti vb. şekillerde yazılmıştır) adındaki kaleleri ele geçirdi.⁵⁹ Melik Muhammed güneydeki faaliyetlerini tamamladıktan sonra yine aynı yıl içerisinde Karadeniz sahilinde bulunan Kasinos (Casianus) ülkesini fethetti. Burada bulunan serveti yağma ederek halkını esir etti ve hepsini köle olarak sattı.⁶⁰

Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Niksar Kuşatması (1139-1140)

Bizans İmparatoru Ioannes, Suriye seferinde iken Dânişmendli Melik Muhammed ile Sultan Mesud Bizans arazisinde fetih hareketlerine devam etmişlerdi. İmparator İstanbul'a döndükten sonra 1139 yılı ilkbahar sonunda⁶¹ ordusuyla Ulubat'tan harekete geçti. Onun hedefi Anadolu'da kendisi için daha tehlikeli gördüğü Dânişmendliler idi. İmparator bir süre sonra Dânişmendli topraklarına girdi. Bu sıralarda artık kış mevsiminin etkileri yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. Özellikle bu sene kışın sert geçmesi imparator ve ordusunu güç durumda bıraktı. Onlar yolda ilerlerken yiyecek maddeleri tükendi ve binek hayvanlarının bir kısmı da telef oldu. Onları gizlice takip eden ve durumun farkına varan Türk birlikleri, Bizanslılar üzerine saldırarak mallarını yağmalıyorlardı. Bu baskınlar sırasında iş sık sık açık savaşa da dönüşüyor ve her seferinde Bizans ordusu bozuluyordu. Niketas'ın şu ifadesi bize Türklerin bu tarz savaşta ne kadar usta olduklarını göstermektedir:⁶² "Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve onlar daha mızraklarını kullanmadan rüzgâr gibi ortadan kayboluyorlardı." İmparator savaş atlarının kaybını telâfi etmek için bütün orduyu dolaşarak en iyi durumdaki atları toplayıp bunları mızrakla savaşmayı bilen Bizanslılara ve Latinlere dağıttı. Böylece adamlarına, Türklere karşı biraz daha etkili olma imkânını sağladı. Bundan sonraki çarpışma sırasında yayalar da, atlarının

⁵⁹ Süryanî Mikhail, s. 115; Ebu'l-Ferec, II, 375; Kumandan Simbad, (*Vekayinâme*, s. 54), Garmirler (Kızıldağ)'i de ekler. Demirkent, *Urfa*, II, s. 131, n. 578. Krş. Osman Turan, *Türkiye*, s. 175. İstanbul'daki esaret hayatından kurtulan Ermeni Thoros Kilikya bölgesine kaçarak 1141-1142 yılında Vahka (Vahga=Feke)'yı Dânişmendlilerin elinden aldı. Bunda herhalde bu tarihlerde Melik Muhammed'in ölmüş ve Dânişmendliler tahtında saltanat mücadelesinin başlamış olması da etkili olmuştur (Kumandan Simbat, aynı yer).

⁶⁰ Süryanî Mikhail, Aynı yer; Ebu'l-Ferec, Aynı yer. Krş. Turan, Aynı yer; Honigmann, *Doğu Sınırı*, s. 129.

⁶¹ Niketas, s. 22. Süryanî Mikhail (II, 116), 1141 tarihini kaydeder. Ancak bu, imparatorun İstanbul'a dönüş tarihidir.

⁶² *Historia*, s. 22.

arkasında sayılarını olduğundan fazla göstermek amacıyla savaş flamalarını yükseğe kaldırdılar. Türkler bu mızraklı saldırı karşısında düşmanlarına fazla zarar veremeyeceklerini anladıklarından geri çekildiler.⁶³

İmparator bundan sonra Dânişmendlilerin eski merkezi olan Niksar'ın önüne kadar gelerek burayı kuşatma altına aldı (1140).⁶⁴ Burada ve civar şehirlerde bulunan Hristiyanların ihanetinden endişe duyan Türkler, böyle zor bir anda onları sürekli kontrol altında tutmaya çalıştılar.⁶⁵ Süryanî Mikhail'in,⁶⁶ "İki ordu altı ay birbirine karşı karargâh kurmuş vaziyette kaldı." kaydından imparatorun herhangi bir saldırıda bulunmadan Niksar'ı altı ay muhasara ettiği anlaşılmaktadır. Ioannes bundan sonra şehre saldırdı ve iki taraf arasında birçok çarpışma vuku buldu.⁶⁷ Uzun süren kuşatma ve savaşlar nedeniyle Bizans ordusunda yorgunluk, hayvan ve yiyecek madde sıkıntısı çekilmeye başlandı. Bir çarpışma öncesi imparator, İtalya'dan gelmiş ünlü bir şövalyenin savaşa atsız katıldığını görünce, yanında at süren yeğeni Ioannes'e üstünde bulunduğu Arap atını bu İtalyan'a vermesini emretti. Ancak emre uymayan yeğen, imparatora itiraz ederek İtalyan şövalyeyi düelloya davet etti. Fakat imparator kararında dayatınca Ioannes de atını şövalyeye vermek zorunda kaldı ve hışımla başka bir ata binerek, süratle Türklerin tarafına yöneldi. Onların yanına geldiğinde mızrağını ters çevirdi, miğferini çıkardı ve Türklerin safına geçti. Ioannes daha sonra da Konya'ya giderek Müslüman oldu ve Sultan Mesud'un kızı ile evlenerek Konya'da yerleşti.⁶⁸

İşte kuşatmanın en sıcak anında imparatorun yeğeninin karşı saflara geçmesi, Bizans ordusunun maneviyatını bozarken Türklerin morallerinin ve dayanma gücünün artmasına neden oldu. İmparator bu olaydan sonra yeğeninin Türklere Bizans ordusunun kötü durumu hakkında bilgi vereceğini, kuşatmanın

⁶³ Niketas, s. 22-23.

⁶⁴ Kaynaklar imparatorun, Niksar'ı ne zaman kuşatma altına aldığını tarih vererek açık bir şekilde ortaya koymamışlardır. Bu nedenle Bizanslılar ile Türkler arasında daha önce cereyan eden savaşların 1139 yılı Kış aylarında meydana geldiği ve imparatorun 1141 yılı başında İstanbul'a döndüğü düşünülürse onun Niksar'ı 1140 yılı başında muhasara altına aldığı söylenilebilir. Bk. Runciman, II, 180; Warren Treadgold, *A History of The Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford California 1997, s. 634.

⁶⁵ Süryanî Mikhail (aynı yer), "...İmparatorun adını, düşünmeden ağzına alan karşısında kılıcı görüyor ve çocukları ile evi gasp ediliyordu..." diyerek durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

⁶⁶ *Vekayinâme*, aynı yer. Krş. Chalandon, II, s. 180.

⁶⁷ Niketas, s. 23. Bu çarpışmalardan birinde imparatorun küçük oğlu Manuel'in babasının haberi olmadan ve tedbirsizce Türklerin yoğun olduğu bir yerde mızrağıyla saldırıya geçmesi üzerine Ioannes, ordusunun önünde oğlunu övmüşse de az sonra çadırında bu yaptığından dolayı onu azarlamış ve dövmüştür (Niketas, aynı yer. Krş. Kinnamos, s. 22 vd., trc., 19).

⁶⁸ Niketas, s. 23. Krş. S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1992, II, s. 180.

aleyhine dönebileceğini ve artık bir netice elde edemeyeceğini anlayarak muhasaraya son verdi ve 13 Ocak 1141 (2 Cemâziyelâhir 535) günü İstanbul'a ulaştı.⁶⁹ O, geri çekilişini karşı tarafa hissettirmemeye çalıştı ise de bu fayda vermedi. Geri dönüş yolunda Türkler, Bizans ordusunun ardçularına devamlı saldırmak suretiyle uzun süre onların peşini bırakmadılar.

Claude Cahen'e göre,⁷⁰ İmparator Ioannes, Isaakios'un oğulları tarafından yarı yolda bırakıldığı için Niksar seferinde başarısız olmuştur. Hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın ise⁷¹ Bizans imparatorunun başarısızlığını Niksar'ın müstahkem bir şehir olmasına ve bu dağlık yörede ikmal yollarını açık bulundurmanın zorluğuna, İmparator Ioannes'in bir taraftan çok sayıda askerinin ölmesi, bir yandan da kardeşi Isaakios'un oğlu Ioannes'in Selçuklulara sığınması ve Müslüman olarak Mesud'un kızıyla evlenmesi gibi nedenlere bağlar. Prof. Dr. Osman Turan da,⁷² uzun süren muhasarada ordusu yıpranan ve yeğeninini karşı saflara geçmesiyle tehlikeli bir duruma düşmekten korkan İmparator Ioannes'in muhasarayı kaldırdığını söyler.

İleri sürülen bütün bu nedenler doğru olmakla birlikte eksiktir. İmparator Ioannes'in başarısızlığında pek çok neden etkilidir. Bunları, ağır kış şartları, uzun süren kuşatmanın doğurduğu olumsuzluklar (askerin yorulması, yıpranması, kazanma ümidini kaybetmesi vs.), Niksar şehrinin müstahkem bir konumda olması, Dânişmendlilerin iyi savunma yapması, şehir dışından yardım alması (Sultan I. Mesud'un destek sağlaması), İmparator Ioannes'in yeğeni Ioannes'in karşı saflara katılması ve bunun Bizans ordusunda meydana getirdiği moral bozukluğu, imparatorun yanlış karar ve tutumları şeklinde sıralayabiliriz.

Kaynaklarda, İmparator Ioannes'in Niksar kuşatması sırasında Sultan Mesud'un Dânişmendlilere yardım ettiğine dair açık bir bilgi yoktur. Ancak imparatorun yeğeninini Bizans saflarını terkederek Sultan Mesud'a sığınması bize onun bu kuşatmada Melik Muhammed'e destek verdiğini göstermektedir. Sultan I. Mesud, Ioannes'in başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasından sonra Uluborlu'yu kuşattı. Türk akıncıları Antalya civarına kadar ilerledi.⁷³

⁶⁹ Niketas, s. 24; Süryanî Mikhail, II, s. 117; Ebu'l-Ferec, II, 376. Krş. Charles Le Beau, *Historie Du Bas-Empire*, XVI, s. 47-50; G. Finlay, *History of The Byzantine and Greek Empires*, London 1854, s. 160-161; Chalandon, II, s. 177-180; Runciman, II, s. 180, 218; Cahen, s. 108; Turan, s. 176-177.

⁷⁰ *Anadolu'da Türkler*, s. 108.

⁷¹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, s. 61-62.

⁷² Turan, *Türkiye*, s. 176.

⁷³ Kinnamos, s. 22. Krş. Chalandon, II, s. 181; Turan, s. 177.

1141 yılı Ekim ayında Dânişmendliler Bet, Zabar (Zabar Manastırı, Bat Kayna, Beit Qenayê) manastırlarına hücum ettiler ve buraları yağma ettiler. Mayıs ayında ise bunun intikamını almak isteyen Haçlılar harekete geçtiler Zobatra⁷⁴ (Zubtara) ve Arka'ya gelerek, birçok Türk'ü öldürüp çocuklarını ve kadınlarını esir aldılar. Bu durumu haber alan Türkler süratle Hısn-ı Ziyâd (Hanzid)'dan hareket ederek Haçlı topraklarına saldırdılar. Abhdahar (Abdaher) Dağı'nda ilerleyen bir Hristiyan kafilesi ile karşılaşan Türkler bunların mallarına el koyarak kendilerini de esir almaya çalışırken Haçlı ordusunun çok yakınlarda olması üzerine bunları serbest bırakarak acele ile geri dönmek zorunda kaldılar.⁷⁵

Azîmî'nin kaydına göre⁷⁶ Melik Muhammed, Şevvâl 535 (Mayıs-Haziran 1141) tarihinde Maraş Bölgesi'ne girerek burada ismi kaydedilmemiş bir kaleyi fethetmiş ve Haçlıların Dânişmendli topraklarına karşı yaptıkları tecavüzün bir cevabı olarak bu kale halkını tutsak edip beraberinde götürmüştür.

Melik Muhammed 6 Aralık 1142 (15 Cemâziyelevvel 537) tarihinde Kayseri'de vefat etti. Onun ölüm tarihi hakkında kaynaklarda birbirini tutmayan kayıtlar yer almaktadır. Melik Muhammed'in ölüm tarihini Azîmî⁷⁷ ve İbnü'l-Kalânîsi,⁷⁸ 536-1141/1142 yılı; İbn Hamdûn⁷⁹, İbnü'l-Esîr,⁸⁰ Ebû'l-Fidâ,⁸¹ Ömerî,⁸² Cenâbî⁸³ ve Müneccimbaşı⁸⁴ 537-1142/1143 yılı; Süryanî Mikhail,⁸⁵ 6 Aralık 1143 tarihi; Ebû'l-Ferec,⁸⁶ yalnız 1143 yılı; Papaz Grigor ise,⁸⁷ 1143/1144 yılı olarak kaydeder. Tüm bu kayıtlardan kesin bir tarih belirlemek mümkün değildir. Ancak Azîmî, İbnü'l-Kalânîsi ve İbnü'l-Esîr'in kayıtlarında yer alan 1142 yılı ile yalnız Süryanî Mikhail'in kaydettiği gün ve ay birleştirilirse, 6 Aralık 1142 tarihi ortaya çıkar ki, bu tarih, olayların akışına uygun düşmektedir.⁸⁸ Osman Turan,⁸⁹

⁷⁴ Turan (*Türkiye*, s. 176.) Zibatra olarak kaydeder.

⁷⁵ Ebu'l-Ferec, II, 376; Süryanî Mikhail, s. 116.

⁷⁶ *Azîmî Tarihi*, s. 55, trc., s. 64.

⁷⁷ *Azîmî Tarihi*, s. 56, trc., s. 65. Krş. Yinanç, Aynı yer.

⁷⁸ *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 275.

⁷⁹ *Tarihu İbn Hamdûn*, XII, vr. 179a.

⁸⁰ *el-Kâmil*, XI, 92; trc., XI, 89.

⁸¹ *el-Muhtasar*, II, 17; nşr. Edib Arif ez-Zeyyin, V, 24.

⁸² Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*, s. 269.

⁸³ Trc. ve nşr., "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", s. 253.

⁸⁴ *Câmi'ü'd-düvel*, II, 136, trc. 154.

⁸⁵ *Vekayinâme*, III, xvı, 10, s. 253.

⁸⁶ *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 376.

⁸⁷ *Zeyl*, s. 296.

⁸⁸ Krş. Runciman, II, 219, Cahen, s. 109; Demirkent, *Urfâ*, II, 130, n. 571; Merçil, a.g.e., s. 121.

⁸⁹ Turan, *Türkiye*, s. 177-179.

Süryanî Mikhail'e dayanarak Melik Muhammed'in 6 Aralık 1143'te öldüğünü kaydettikten sonra Sultan Mesud'un, Aynüddeve'nin hâkimiyetindeki Malatya'yı 17 Haziran 1143'te kuşattığını ifade etmek suretiyle, Muhammed'in ölüm tarihinde kronolojik hataya düşer. Zaten Süryanî Mikhail'in kaydettiği yılın yanlış olduğu, Melik Muhammed'in ölümünden sonra meydana gelen olayları 1143 yılının başlarında (17 Şubat) göstermesinden anlaşılıyor.⁹⁰

Muhammed, babası Emîr Gazi ve dedesi Gümüştigin kadar olmasa bile yine de çok başarılı bir hükümdar idi. Çünkü babasının ölümü ile ortaya çıkan karışıklıklara son vermiş Bizans İmparatorluğu'nun zapt ettiği Batı Karadeniz topraklarını geri almış, imparatorun Niksar önünden eli boş olarak dönmesini sağlamış, Ermeni ve Haçlılara karşı başarı ile mücadele etmiştir. Süryanî Mikhail'in kayıtlarından anlaşıldığına göre⁹¹ Melik Muhammed, İslâm Hukuku'nu uygulayan, içki içmeyen, Müslüman halka saygı gösteren, adaletle hükmeden, tedbirli ve ileri görüşlü bir hükümdar idi. Bu yüzden Melik Muhammed dindarlığı ve hayırseverliği ile ün salmıştı. Kayseri şehrini imar ettikten sonra devamlı bu şehirde yaşamış yani burayı başkent olarak kullanmıştır. Süryanî Mikhail'in⁹² Melik Muhammed'in bu şehri imar edişi hakkında bilgi verirken şehrin bir kısmını ayırdığını ve burada binalar yaptırdığını ve bu binalar yapılırken eski kiliselerin mermerlerinin kullanıldığını ifade eder. Bu kayıttan onun burada Kayseri Ulu Camii yanında bazı devlet daireleri ve hükümet konağı (saray) yaptırmış olabileceği anlaşılıyor.

Melik Muhammed'den sonra gelenlerin hiçbirinin iktidarı, karışıklıkları tam anlamıyla durdurmaya ve devletin eski sınırlarına hâkim olmasına yetmemiştir. Aksine Dânişmendliler bu dönemde üç kola ayrılmışlardır.

Teşkilâta Dair Bilgiler:

Unvan

Üçüncü hükümdar Muhammed de babası ve beylik hükümdarlarına verilen "Melik" unvanını taşımıştır. Sikkelere baktığımızda "Büyük Emîr" olarak da anıldığını anlıyoruz.

Hatiblik Tayini

Mevlânâ Şemseddin Yusuf b. Muhammed, Dânişmendli Emîr (Melik) Gazi'nin refakatinde Anadolu'ya gelmiştir. Kayseri'yi yeniden imar ederek

⁹⁰ Bk. *Vekâyinâme*, III, xvi, 10, s. 253.

⁹¹ *Vekâyinâme*, s. 103.

⁹² *Vekâyinâme*, s. 103.

kendine başkent yapan Melik Muhammed tarafından Kayseri Camii'nin hatibliği görevine getirilmiştir.⁹³

Mevlânâ Şemseddin Yusuf b. Muhammed, Dânişmendli Emîr (Melik) Gazi'nin refakatinde Anadolu'ya gelmiştir. Kayseri'yi yeniden imar ederek kendine başkent yapan Melik Muhammed tarafından Kayseri Camii'nin hatibliği görevine getirilmiştir. Kayseri Camii'nin kendisinden sonraki hatibleri de onun yetiştirdiği öğrenciler arasından seçilerek bu göreve tayin edilmişlerdir.⁹⁴

Melik Muhammed, Hanefî Mezhebi'ne mensup bir İslâm Hukukçusu olan Abdülmecid b. İsmâil el Herevî'yi Anadolu'ya getirerek Kayseri'ye kâdı tayin etmiştir.⁹⁵ Süryanî tarihçi Mikhail eserinde,⁹⁶ Melik Muhammed'in hükümdarlığı zamanında Dânişmendli ülkesinde İslâm Hukuku'nun uygulandığını açık bir dille ifade etmiştir.

Vergi

Malatya'daki Mar Bar Çauma Manastırı, Emîr Gazi döneminde (1105-1134) senelik 700 dinar vergi ödemekteydiler.

Babası Emîr Gazi'nin ölümünden sonra Melik Muhammed'in Ekim 1135 tarihinde Malatya'ya girip burada hâkimiyet sağlaması üzerine Malatya'da bulunan Hristiyan teb'a, vergilerin hafifletilmesini bekledilerse de Melik Muhammed böyle bir vergi indirimine yanaşmadı.⁹⁷

Saray

Bugün Dânişmendliler'den günümüze kadar gelmiş herhangi bir saray kalıntısı mevcut değildir. Ancak Melik Muhammed'in Kayseri'yi merkez haline getirmeye çalışırken giriştiği imar faaliyetleri içinde saray binasının da bulunduğu tahmin edilebilir. Süryanî Mikhail'in kaydına göre⁹⁸ Malatya'nın devrik hükümdarı Muhammed, kardeşi Feridun'un sarayına gizlice girerek onu katletmiştir. Süryanî kaynağı burada bir sarayın mevcudiyetinden söz ederken onun bahçesinden de bahseder. Dânişmendliler'de Saray Teşkilâtı konusunda, yani saray çalışanları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Muhtemelen saray teşkilatları Türkiye Selçuklu Saray Teşkilâtı ile benzerlik gösteriyordu.

Melik Muhammed'in Sikkesi

Bakırdan olup basıldığı yer ve yıl yoktur. Her iki yüzündeki yazılar Yunan harfidir.

⁹³ Nigedî, *el-Veledü'ş-Şefik*, vr. 143b, trc., I, 433.

⁹⁴ Nigedî, *el-Veledü'ş-Şefik*, vr. 143b, trc., I, 433.

⁹⁵ Cahen, (trc. Yıldız Moran), *Anadolu'da Türkler*, s. 247.

⁹⁶ *Vekâyinâme*, s. 103.

⁹⁷ Süryanî Mikhail, s. 104.

⁹⁸ *Vekâyinâme*, s. 238.

Yüzünde:

... M €
...K I C Π
. C H C P ω
. A N I A ¸
Arkasında:
K A I A N
A T O Λ H
M A X A M
. T I C

Üstündeki Rumca yazı “*Tüm Rum ve Anadolu’nun Büyük Meliki Muhammed*”⁹⁹

Dânişmendli Melikinın Sivas Kongresi Günlerinde Farkedilen Mersiyesi

İsmail Hâmi Danişmend, İstanbul delegeesi olarak Sivas Kongresi’ne katılmıştır. Sivas Kongresi’nin yapıldığı günlerde (4-11 Eylül 1919) İsmail Hâmi Bey’in ünlü bir tarihçi olduğunu duyan bir grup Sivaslı kendisiyle görüşmek ister. Bir evin bodrumuna benzer bir yerde yazılı bir taş olduğunu belirterek, kendisinden bunu incelemesini rica ederler.

Bu davet üzerine taşın bulunduğu yere getirilen İsmail Hâmi Bey, bu taşın bir mezar taşı kitâbesi olduğunu kısa bir incelemeden sonra anlar. Mezar kitâbesindeki yazıları bir kağıda kaydeder. Bu kitâbenin bir fotoğrafını aldırmadığını hatırladıkça daima içinin yandığını ifade eden büyük tarihçi, mezar taşı ve üzerinde neler yazdığı hakkında bize şu bilgileri vermektedir.

“Üstünde Arapça kayda göre Anadolu hükümdarı (el-Melikü’l-âlem İzzü’d-dünya ve’d-dîn Ebu-l Muzaffer Muhammed) Hicretin 532, yani milâdın 1137 tarihinde bir türbe yaptırmıştır ve bu kitâbe de işte o türbeye aittir. Altındaki Türkçe mersiyeden de türbenin (Melik İzzeddin Muhammed) kızına (Fatma) ait olduğu anlaşılmaktadır. Herhalde 14 mısralık mersiyeye¹⁰⁰ yalnız Türk edebiyatı tarihi için değil, aynı zamanda dil tarihimiz için de çok büyük öneme haizdir. Kızının ölümünden içinin nasıl yandığını anlatan hassas baba, o sonsuz üzüntüsünü işte şöyle ifade etmektedir”:

Yar için ağlar gönül feryad u yad eyler kati

⁹⁹ Ahmed Tevhid, *Meskûkât*, s. 86-87; Konyalı, *Niğde-Aksaray Tarihi*, s. 263; İbrahim-Cevriye Artuk, a.g.m., s. 102; Şahin, a.g.e., s. 23; Tekin, a.g.m., s. 49-51.

¹⁰⁰ Vefat eden bir kimsenin iyi yanlarını, niteliklerini sayarak ölümünden dolayı duyulan üzüntüyü dile getirmek üzere yazılan şiir veya konuşma. Ağıt.

Öğrenip Cibril'e benzer bir melekten rikkati
Uydu Azrail'e bir şeb ermedin subha felek
Uçtu Uçmak'a sedef tabut içinde ol melek
Hande versin âsuman ehli ziya-yı şems ile
Ol feme kim reşkolupdur hem güle hem bülbül
Ol melîk kim İbn-i Danişmend olupdur ana san
Vasfına kasır kalubtur bu il içre bu lisan
Çünkü Rum'a sahib Allâh ise evvel sonra ol
Geçdi bu kabrin önünden emri üzre uş bu yol
Ta ki kulları diyeler gece hem gün Fatiha
Hak'ka irsün bu güzerden her dua vü saniha
Kalbi girdi sahib-i Rum'un yire bu hanede
İstegü bu kim geçenler bunda bir kez meks ede.

(Günümüz Türkçesiyle)

Gönül yâr için ağlar çok feryad eder,
Cebrail'e benzeyen bir melekten acıma ve inceliği öğrenip
Bir gece Azrail'e uydu sabah olmadan felek,
O melek cennete sedef bir tabut içinde uçtu.
Güneş ışığı ile gökyüzü halka güler yüz gösterebilirsin.
O ağız ki, onu hem gül, hem bülbül kıskanır.
Ey ziyaretçi! Melik Gazi Mehmed'in kızı Fatıma,
On altı yıl içinde ta Cenab-ı Hakkın pırılıtlı nuruna vardı.
O melik ki, onun sanı Danişmend oğlu'dur.
Bu şehirde bu dil onun vasıflarını anlatmaktan âcizdir.
Anadolu'ya evvelâ Allah, sonra o sahiptir.
Bu yol, onun isteğiyle bu mezarın önünden geçti.
Kulları gece gündüz fatiha okusunlar.
Her dua ve her içten gelen dilekler, bu yoldan Allah'a erişsin
Anadolu'nun sahibinin kalbi bu evde yere girdi.
İsteği şudur ki geçenler burada bir defa duraklasınlar

Dânişmendli Meliki'nin kızı olan Fatma'nın mezar kitâbesi, İsmail Hâmi Bey tarafından keşfedildiğinde aradan 782 yıl geçmişti. Günümüzde ise 878 yıl öncesine ait hazin bir öyküyle karşı karşıyayız. Acaba bu türbe Sivas'ın neresindeydi? Söz konusu edilen kitâbenin akıbeti ne oldu? İsmail Hâmi Bey, Dânişmend Gazi'nin soyundan gelen bir kişi olarak, Sivas'ta karşılaştığı mezar kitâbesinden ne kadar etkilenmişti?

İnsanlar yaşadıkları şehrin kültürü ve tarihiyle içli dışlı oldukları kadar kimlik ve kişilik kazanırlar. Dolayısıyla sahip oldukları şeyleri korumaya, yaşatmaya çalışırlar. Sivaslılar ise uzak ve yakın tarihin canlı şahitleri ile aynı havayı teneffüs etmekte.¹⁰¹

¹⁰¹ Ahmet Necip Günaydın, *Millî Mücadelede 108 Gün*, Sivas 2009, s. 287-289.

KAYNAKÇA

Kaynaklar

ANONİM SELÇUKNÂME, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952.

AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi*, yay. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, Ankara 1988.

EBU'L-FEREC (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.

EBÛ'L-FİDÂ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, II, İstanbul 1286; nşr. Edib Arif ez-Zeyyin, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, I-VII, Beyrut 1375-81/1956-61.

IOANNES KİNNAMOS, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybanî, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1979, trc. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987, X-XI.

KADI AHMED (NİĞDELİ), *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4518; *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, I, trc. Ali Ertuğrul, Ankara 2015.

MÜNECCİMBAŞI, *Câmi'ü'd-düvel*, nşr. ve trc. Ali Öngül, *Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Câmi'ü'd-Düvel'inin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)*, II, İzmir 2001.

NİKETAS KHONİATES, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

SÛRYANÎ MİKHAİL, *Khronik*, nşr. Ve trc. J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, III, xvı, 1, trc. Hrant D. Andreasyan, *Süryanî Partik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1954, (Türk Tarih Kurumunda Yayınlanmamış Tercüme).

TEVHİD, Ahmed, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, IV, İstanbul 1321.

URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, trc. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987.

Araştırma

ARTUK, İbrahim-Artuk, Cevriye, "Dânişmend Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, (Niksar, 8 Haziran 1996), Tokat 1996, s. 100-102.

CHALANDON, *Les Comnene, Jean II Comnene et Manuel I Comnene*, II, Paris 1912.

DARKOT, Besim, "Harput", *İA*, V / 1, İstanbul 1987, s. 296-299.

DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, TTK Yayınları, Ankara 1987.

ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

FİNLAY, George, *History of The Byzantine and Greek Empires*, London 1854.

GÜNAYDIN, Ahmet Necip, *Millî Mücadelede 108 Gün*, Sivas 2009.

HONİGMANN, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

KESİK, Muharrem, *Dânişmendliler (1085-1178), Orta Anadolu'nun Fatihleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

_____, "Melik Arab", *İÜEF. Tarih Dergisi*, S. 38, İstanbul 2003, s.17-26.

- _____, "Türkiye Selçukluları-Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Rollerini", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 183-199.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Niğde-Aksaray Tarihi*, I, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974.
- LE BEAU, Charles, *Historie Du Bas-Empire*, XVI, Paris 1924-1836.
- MELİKOF, Irene, "Danishmendids", *EI.2*, II, 110-111.
- MERÇİL, Erdoğan, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 709-721.
- _____, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Dânişmendliler", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, İstanbul 1994, s. 49-70.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1992.
- SEVİM, Ali, "Timurtaş", *İA*, XII / 1, 370-372.
- TREADGOLD, Warren, *A History of The Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford California 1997.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- UMAR, Bilge, *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Dânişmendliler", *İA*, III, 468-479.

